

susținută de un sinod moscovit din 1948, terminologia ortodoxă a tezei continuității daco-romane, românismul, prezent în discursul ortodox sub multiple forme (coexistă aici un românism de factură interbelică, gândiristă, cu unul de inspirație comunistă), excluderea etnică și "filetismul" etc. Toate manifestările din spațiul public ale Bisericii Ortodoxe Române, în perioada 1948-1989, sunt puse de cercetătorul belgian sub semnul hotărâtor al ecleziologiei sale, construite pe cei trei piloni fundamentali: autonomie, autocefalie și sinodalitate. Din acest unghi teoretic, amplificat de valențele naționalismului ortodox, privește Olivier Gillet circumstanțele care au dus la desființarea Bisericii Greco-Catolice, în decembrie 1948, moment a cărui înțelegere își găsește în lucrarea de față un reazem important. Credem însă că afirmația autorului: "suprimarea ei (a Bisericii Greco-Catolice, n. n.) este o consecință imediată a principiului de excludere confesională care decurge din ideologia naționalistă a Bisericii Ortodoxe", este criticabilă, deoarece minimalizează rolul activ al statului comunist în această "afacere" confesională controversată. Pe o linie religioasă se pot întâlni, desigur, în cadrul discursului ortodox, resorturile unei concepții nemiloase la adresa existenței "uniatismului". Dar este invalidă, credem noi, echivalarea cauzală totală a afirmației de adineauri cu tristul moment de la sfârșitul deceniului al cincilea al secolului XX. Subiectul așteaptă încă să fie tratat dintr-o perspectivă lipsită de pasiuni de "tabără", în care să se ia în calcul toți factorii implicați și să se discute dinamica raporturilor dintre sfera teoretică și cea practică, "executivă", a chestiunii. Se iau în discuție, spre sfârșitul lucrării, chestiuni care interesează direct societatea românească de astăzi, ca, spre exemplu, raporturile dintre elita intelectuală a Bisericii și europenism, dezideratul religiei de stat, noua dreaptă creștină, alimentată și de reviste de factură creștin-ortodoxă etc.

Lucrarea se încheie cu un capitol dedicat raportului dintre "etica" ortodoxă contemporană și valorile democrației europene, capitol polemic, în care se întrezăresc resorturile unei atitudini ortodoxe românești situate în opoziție cu corpusul valoric democratic. În această direcție, autorul intră într-o contestată galerie de personalități (Vladimir Tismăneanu, Dan Pavel, H.-R. Patapievic, Tony Judt, Lucian Boia ș. a.) care au reușit să pună pe jar tabăra intelectualilor care mai văd încă în etnicism o formulă salvatoare pentru neamul românesc. Destinul traducerii în limba română a cărții lui Olivier Gillet este unul special. După cum era de așteptat, a trezit comentarii pătimașe în tabăra profesorilor și clericilor ortodocși⁴. A stârnit, oarecum neașteptat, reacția virulentă a unui recunoscut istoric, Alexandru Duțu, care, după propria-i mărturie, a fost membru în comisia care i-a acordat titlul de doctor cercetătorului belgian, opunându-se totuși deciziei, încercând să obțină și interdicția de la publicare a tezei acestuia⁵. Văzută de istoricul român ca o "ofensivă a spiritului laic împotriva creștinismului", lucrarea incriminată suferă de nenumărate "prejudecăți", de necunoașterea realităților românești. Analiza gândirii ortodoxe trebuie să fie dublată, în viziunea lui Alexandru Duțu, de o veritabilă libertate interioară. De pe aceleași poziții, istoricul afirmă că "viața religioasă nu trebuie confundată cu cea socială sau politică, decât dacă acceptăm modul de gândire modern, laic", rezervând Bisericii un refugiu sacral, tabuistic, în care fiind, nu permite nimănui priviri cu accente critice.

Sentințele pronunțate cu voce hieratică, din interiorul unei caste infailibile sub raport religios, ale cărei realități nu pot fi percepute de străini pentru simplul motiv că nu știu să gândească și să respire românește, ale cărei erori mundane sunt întotdeauna dublate prin explicații ce fac apel la argumente spirituale, nu sunt de folos nimănui. Societatea românească are nevoie de poziționări precum cea a lui Olivier Gillet. Fără a-i adresa un elogiu total, se cuvine să salutăm apariția acestei lucrări, care este în primul rând, o lecție de curaj și, în al doilea rând, un prim pas important pentru cunoașterea particularităților parcursului istoric al Bisericii Ortodoxe Române în perioada regimului comunist.

TIMOTEI GRAPĂ

Francois Furet, *Atelierul istoriei*. Cuvânt înainte: Șerban Papacostea, traducere: Irina Cristea, București, Editura „Corint”, 2002, 348p.+[1]f.

Atelierul istoriei redefiniște istoria. Prin intermediul acestui volum François Furet pledează pentru o altfel de viziune asupra istoriei. Perspectivele propuse de autor sunt de a extinde domeniul istoriei în câmpul științelor sociale, de la care poate împrumuta termeni și metode de cercetare, dar și de a renunța la istoria-periodică în favoarea unei istorii-problemă, care să reprezinte „examenul analitic al unei singure chestiuni de-a lungul unor perioade considerate eterogene, interpretarea a ceea ce a fost prin prisma unei teorii sau a unei idei”⁶.

⁴ Vezi, de exemplu, recenzia lui Adrian Gabor, *Un neadevăr în locul unui mare adevăr!*, publicată în *Vestitorul Ortodoxiei*, XIV, 283-284, ianuarie 2002, p. 13.

⁵ A. Duțu, *Ortodoxie și laicitate*, în *Almanahul Bisericesc* al Arhiepiscopiei Bucureștilor, 1999, p. 65-69.

⁶ Șerban Papacostea – *Cuvânt înainte la François Furet, Atelierul istoriei*, București, Ed. Corint, 2002, p. 8.

François Furet aparține aceluși curent al istoriografiei franceze format după cel de-al Doilea Război Mondial de Marc Bloch și Lucien Febvre și care avea să se transforme în ceea ce este actualmente cunoscut sub numele de „Școala *Annales*”. Concepția acestei școli este reprezentată de extinderea cercetării istorice la nivelul științelor sociale în ansamblul lor: statistică, demografie, istoria tehnicii, psihologie socială, mentalități sau antropologie. François Furet este regăsit în zona de graniță dintre istoriografia rigidă și conformistă a marxismului și școala *Annales*. Găsind în *Annales* libertatea de exprimare refuzată de comunismul încorsetat în tiparele marxist-leniniste, „Furet consideră că cea mai sigură și sintetică interpretare a noului curent nu poate veni decât din înțelegerea raportului său cu științele sociale”⁷. Între lucrările de referință ale acestuia se pot număra *Structures et relations sociales à Paris au XVIIIe siècle* (1961), *Le cathéchisme révolutionnaire* (1971), *Critique de la Révolution Française* (1986), iar împreună cu Mona Ozouf a condus lucrarea *Dictionnaire critique de la Révolution Française* (1988, patru volume).

Atelierul istoriei este un volum alcătuit din studii care abordează o tematică variată, de la probleme teoretice referitoare la istoriografie la realități contemporane pe care autorul arată a le cunoaște în profunzime și pe care le analizează în spiritul școlii căreia îi aparține, beneficiind și de o vastă bibliografie inclusă în Note bibliografice pentru fiecare capitol. În prima parte a lucrării sale, *Istoria astăzi*, François Furet dezbată locul structuralismului în gândirea franceză contemporană, propune o extindere a domeniului de studiu al istoriei, dar și o nouă metodă, cea cantitativă, pe care să o aplice studiului istoric, discută trecerea de la istoria-perioadă la istoria-problematică și întrepătrunde aria istoriei cu cea a etnologiei. A doua parte a volumului, intitulată *Istoria în cultura clasică*, cuprinde o serie de studii dedicate evoluției istoriografiei europene în tumultuosul secol al XVIII-lea, în drumul ei de la Renaștere la Secolul Luminilor. Ultimele două părți ale *Atelierului istoriei*, *America și ideea democratică* și *În jurul istoriei evreiești contemporane* abordează realități ale secolului XX, cu referire la evoluția ideii de egalitate dar și la o istorie extrem de complicată, „produs al îmbinării unei idei religioase ancestrale cu un act de voluntarism contemporan”⁸.

În culegerea de articole *Istoria în cultura clasică* François Furet realizează un tablou amplu al revoluției iluministe, prin revoluție înțelegând nu doar fenomenul politic, ci mai ales cel cultural. Pe fundalul desprinderii de Vechiul Regim, termen care, păstrând linia de exprimare, îl putem circumscrie orientărilor culturale ale Renașterii până la momentul Ludovic al XIV-lea, François Furet urmărește imaginea nașterii unei științe de sine-stătătoare, cu obiect și metodă de cercetare dar, mai ales, cu un anumit loc în curriculum-ul național francez al secolului al XVIII-lea. Sub aspect istoriografic aceasta este, fără îndoială, o realizare majoră a secolului Luminilor, însă în analiza nașterii istoriei ca disciplină François Furet acordă o deosebită importanță orientărilor de natură filosofică ce au marcat istoria la momentul ființării sale independente. O abordare la nivel filosofic, chiar exclusiv filosofic a istoriei nu avea cum să fie evitată într-un moment de răscruce definit prin ruperea totală de determinismul religios, ajungându-se astfel la o nouă orientare a istoriei. Furet arată că istoria devine „*unul din terenurile privilegiate de demonstrare a sensului existenței sociale*”⁹. Secolul al XVIII-lea este secolul în care istoria va trebui să răspundă la două întrebări fundamentale: *Ce este o civilizație?* și *Ce este o națiune?*, transformându-se în „*arborele genealogic al națiunilor europene și al civilizațiilor pe care ele o reprezintă*”¹⁰. Apar astfel, în dizertațiile filosofico-istorice ale momentului, noțiuni care vor defini această etapă, precum cele de *civilizație, sălbatic ori barbar. Civilizația, așa cum este ea văzută de François Furet în scrierile epocii, reprezintă „un stadiu superior al progreselor spiritului uman. Punct de trecere obligatoriu pentru societăți.....visul acelor care nu au atins-o și șansa acelor care înfloresc în cadrul ei*”¹¹ și pe care „*istoria o garantează pentru toți, începând din momentul în care ea capătă un sens*”¹². *Sălbaticul* nu este altceva decât omul natural, fără sentimentul proprietății, religie sau organizare, însă având șansa de a accede la istorie odată cu dobândirea acestora, în timp ce *barbarul* beneficiază de anumite noțiuni de religie și de organizare, ca și de sentimentul proprietății.

Pe acest fundal al evoluției istoriei ca știință și ca disciplină înfățișat în studiile *Nașterea istoriei și Două legitimări istorice ale societății franceze în veacul al XVIII-lea: Mably și Boulainvilliers*, articolul *Civilizație și barbarie în opera lui Gibbon* reprezintă un punct culminant al acestei evoluții, făcând trecerea spre istoriografia secolului al XIX-lea.

François Furet surprinde unicitatea lui Gibbon în istoriografia epocii respective și, în același timp, distinge în *Decline And Fall Of The Roman Empire* două direcții de abordare: pe de o parte concurența barbariei și a creștinismului la căderea Imperiului Roman, pe de altă parte paralela dintre Imperiul Roman văzut de Gibbon și Europa iluminismului.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 10.

⁹ François Furet, *Atelierul istoriei*, București, Ed. „Corint”, 2002, p. 128.

¹⁰ *Ibidem*, p. 145.

¹¹ *Ibidem*, p. 179.

¹² *Ibidem*.

„Gibbon scrie o istorie diferită de cea a veacului său: în același timp mai modernă și mai veche”¹³, împăcând erudiția vechiului regim cu filosofia iluministă a istoriei și fiind, în opinia lui Furet, cel care „inventează fresca istorică, unul din marile genuri romantice”¹⁴. Dacă pentru iluminiști Roma antică era un domeniu arhicunoscut, care nu mai avea nevoie de descoperire (autorul oferindu-l pe Montesquieu ca exemplu al indiferenței în fața monumentelor Romei, care îi erau arhicunoscute), pentru Gibbon Roma este *Urbs*, originea civilizației a cărei supremație nu mai are nevoie de justificare, locul care îi determină ruptura de epoca sa și aplecarea către pasiunea romantismului: „și am pierdut sau m-am bucurat de mai multe zile de beție înainte să fiu în stare să trec la un examen rece și minuțios”¹⁵. Istoria scrisă de Gibbon este o istorie morală, după modelul lui Tacitus, François Furet văzând în tipul uman al împăraților romani din secolul al II-lea promovat de Gibbon suficiența necesară existenței măreției. Fără a descrie civilizația romană sau a-i căuta justificări, Gibbon vede în despotismul luminat al secolului decadentei romane compensația pentru pierderea faimoaselor libertăți cetățenești care definiseră Roma. Paralela între despotismul luminat descris de Gibbon și despotismul luminat promovat de ideile Restaurației și ale „contractului social” se impune de la sine.

Furet distinge în lucrarea lui Gibbon două direcții: o comparație a Imperiului Roman în momentul căderii sale cu Europa iluministă și concurența cauzelor care conduc la căderea Romei, respectiv amenințarea barbarilor și creștinismul.

Una din direcțiile văzute de François Furet în *Istoria declinului și căderii Imperiului Roman* este comparația cu Europa veacului iluminist. Dincolo de faptul că Europa își trage rădăcinile culturale din antichitate, Gibbon este fascinat de fragilitatea civilizației romane, astfel fiind, poate, și cea a Europei. „Așezat pe ruinele Romei, gentlemanul umanist întreabă timpurile care vin despre șansele a ceea ce el iubește”¹⁶. În opinia lui Gibbon, pluralismul național și cultural care alcătuiește civilizația europeană reprezintă un factor de forță, fără a bănuși măcar că ar putea deveni un puternic factor de dezagregare, unica amenințare rezidând în prezența barbară „de parcă Europa plurinațională a secolului al XVIII-lea ar putea fi comparată cu limes-ul roman”¹⁷. Cum tendința de europenizare a lumii exista încă din secolul al XVI-lea, Gibbon vede în întinderea geografică, diversitatea națională, stăpânirea artei războiului, caracterul imprescriptibil al invențiilor și tehnicilor fundamentale premise care nu doar consolidează fragila civilizație europeană, dar o conduc spre un „progres cumulativ al omenirii”¹⁸, unica amenințare rămânând celelalte „națiuni sălbatice de pe glob”¹⁹.

Fără a mai face distincția între *sălbatic* și *barbar* așa cum exista ea în momentul respectiv în scrierile epocii, Gibbon se mulțumește să asimileze aceste două noțiuni, utilizând cu predilecție termenul de *barbar*, *sălbatic* reprezentând un mod de a sublinia *prăpastia* ce îl separă de civilizație. De altfel, la Gibbon termenul *barbar* se situează mai aproape de sensul antic, dinafara *limes-ului*, decât de cel iluminist. Fragilitatea echilibrului civilizației romane va duce la imposibilitatea rezistenței în fața atacurilor barbare, însă originea acestei fragilități se află în cel de-al doilea factor care a determinat căderea Romei și anume creștinismul. François Furet afirmă că Gibbon a scris despre triumful barbariei și al religiei, o religie care, așa cum civilizația romană se remarcă prin apropierea de perfecțiune, se afirmă prin nocivitate, prin puterea de coroziune cu care a destabilizat interior Imperiul Roman, reușind să transforme Roma din cetatea Cezarilor în cetatea lui Petru. Deplin conștient de îngrădirile pe care Biserica le-a impus peste secole gândirii, ancorându-se în frică și ignoranță, Gibbon înglobează în istoria căderii Imperiului Roman Evul Mediu, întinzându-se cu povestirea până în secolul al XIV-lea. Fiind și o istorie a creștinismului, în lucrarea lui Gibbon răbufnește toată ura acestuia față de Biserica văzută ca instituție, cu preoții, călugării și mistificările sale, purtând în acest mesaj toată „tradiția anticlericală a Enlightenment-ului francez”²⁰. François Furet surprinde la Gibbon identificarea creștinismului cu barbaria, ca și preferința vădită a acestuia pentru „o civilizație precreștină mai degrabă decât o barbarie creștinată”²¹, preferința lui Gibbon pentru Roma fiind dată de „existența civilizației în starea sa chimică pură: adică fără Biserică”²².

Prin originalitatea abordării unui domeniu arid, cel al redefinirii istoriei și al confluenței acesteia cu științele sociale, volumul *Atelierul istoriei* al lui François Furet lărgeste considerabil aria de creștere și de explorare a istoriografiei contemporane, oferind valențe și interpretări noi unor fenomene deja cunoscute.

ADELA KUDLER

¹³ *Ibidem*, p. 200.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cf. citat în François Furet, *Analele istoriei*, București, Ed. „Corint”, 2002, p. 201.

¹⁶ François Furet, *Atelierul istoriei*, București, Ed. „Corint”, 2002, p. 205.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 206.

¹⁹ *Ibidem*, p. 206.

²⁰ *Ibidem*, p. 212.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.